

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра музичного мистецтва

Кваліфікаційна робота

з теми: **«ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНО-ХОРОВИХ НАВИЧОК В УЧНІВ
МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО
МИСТЕЦТВА»**

Виконала: здобувачка другого
(магістерського) рівня вищої освіти
ММ1-М22 групи
спеціальності 014 Середня освіта
(Музичне мистецтво)
Щур Ольга Геннадіївна

Керівник:
Кузів Марія Василівна, кандидат
мистецтвознавства,
старший викладач кафедри музичного
мистецтва

Рецензент:
Аліксійчук Олена Станіславівна,
кандидат педагогічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВОКАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ	
1.1. Специфіка формування вокально-хорових навичок у молодших школярів як складової вокальної культури	8
1.2. Співацькі навички як основа вокально-хорової роботи у початкових класах закладу загальної середньої освіти.....	15
1.3. Особливості організації вокально-хорової роботи з учнями початкової школи.....	25
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНО-ХОРОВИХ НАВИЧОК НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	
2.1. Діагностика стану сформованості вокально-хорових навичок у дітей молодшого шкільного віку.....	35
2.2. Зміст та етапи методичної роботи з формування вокально-хорових навичок учнів початкових класів.....	41
2.3. Результати експериментально-дослідної роботи.....	56
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	68
ДОДАТКИ	76

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Одним із напрямів державної політики України в галузі освіти є спрямування системи національної освіти на розвиток і становлення творчої особистості, максимальне розкриття її природного потенціалу, здібностей та задатків. Означені завдання реалізуються відповідно до вітчизняних і міжнародних стандартів, окреслених в державних документах, серед яких – Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті», Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграція в європейський простір, Державна програма «Освіта» (Україна XXIст.), Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту».

Прийнято вважати, що саме хоровий спів, значною мірою сприяє ідейно-естетичному вихованню дітей молодшого шкільного віку, задоволенню їхньої потреби у створенні нових духовних цінностей. Постійно зростають, розширюються і набувають більш важливого характеру соціальні функції хорового співу – виховна, пізнавальна, художньо-естетична, комунікативна тощо.

Як складова музичного виховання, хоровий спів безпосередньо спрямований на формування естетичних почуттів, смаків, художніх здібностей та інтересів особистості, на розвиток її естетичної культури, здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси. Мова йде, перш за все, про прищеплення молодшим школярам інтересу до музики, розвиток навичок образного, осмисленого сприйняття її, формування художніх смаків, музичних здібностей. Розв'язати ці завдання покликані саме уроки музичного мистецтва, які є основною формою музичного виховання в закладі загальної середньої освіти.

Загальновідомо, що основою навчання хоровому співу є розвиток дитячого голосу. Здійснення усіх виховних і навчальних завдань, які вирішуються в хоровому процесі, неможливе без формування того складного музичного інструмента, яким є дитячий голос.

Головними передумовами успішної вокально-хорової роботи є знання педагогом особливостей розвитку голосу учня, наявність у нього активного

хорового слуху, уміння чітко і виразно говорити та співати. Йому зовсім не обов'язково мати великий голос. Принципово важливим є те, як він ним користується, зокрема в дитячій аудиторії, оскільки позитивні слухові впливи діють на голосовий апарат дитини, стимулюють і спрямовують її роботу.

Зазначена проблема є цілком на часі, так як сьогодні однією з гострих проблем у музично-естетичному вихованні школярів є занепад хорового виконавства – вилучення хорового репертуару з виступів шкільних вокальних колективів, ігнорування хорової діяльності як на уроці музичного мистецтва, так і в позаурочний час. Можливо, це є результат пошуку більш легких шляхів роботи вчителя музичного мистецтва або наслідок нерозуміння виняткового впливу хорового співу на виховання людини, формування її морально-естетичної культури, всебічного гармонійного розвитку.

Однією з важливих особливостей хорового співу є його колективна основа, яка значно ускладнює розв'язання питань стосовно техніки виконання. Тут успіх залежить від кожного зокрема і від колективу в цілому. Саме у взаємовідносинах співака з колективом, співаків як елементу і цілого полягає специфічна риса хорового виконавства. Навчити співати кожного і навчити співати хором, в ансамблі – таким є двоєдине завдання вокально-хорового навчання, для виконання якого необхідні знання особливої техніки хорового виконавства, специфічних засобів виразності, пов'язаних зі своєрідністю і можливостями інструмента виконання – голосу.

Проблема вокально-хорових навичок учнів розглядалася в працях багатьох учених, проте питання методики формування вокально-хорових навичок молодших школярів на уроках музичного мистецтва потребує додаткового вивчення, що і зумовило вибір теми дослідження: **«Формування вокально-хорових навичок в учнів молодшого шкільного віку на уроках музичного мистецтва».**

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати та практично перевірити ефективність методики формування вокально-хорових навичок учнів початкових класів на уроках музичного мистецтва.

У відповідності до мети поставлено такі **завдання**:

1. Вивчити та проаналізувати психолого-педагогічну літературу з проблеми дослідження, теоретично обґрунтувати сутність вокально-хорових навичок.

2. Визначити специфіку формування вокальної культури у молодших школярів

3. Проаналізувати особливості організації вокально-хорової роботи з учнями початкової школи.

4. Провести діагностику стану сформованості вокально-хорових навичок у дітей молодшого шкільного віку.

5. Дослідити та перевірити на практиці етапи методичної роботи з формування вокально-хорових навичок учнів початкових класів

Об'єкт дослідження - процес розвитку вокально-хорових навичок учнів молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження - педагогічні умови та методи формування вокально-хорових навичок учнів молодшого шкільного віку на уроках музичного мистецтва.

Методи педагогічного дослідження. Для досягнення мети і розв'язання поставлених завдань у роботі використано комплекс загальнонаукових взаємодоповнюючих методів дослідження:

- *теоретичних*: аналіз, порівняння, обґрунтування і узагальнення словниково-енциклопедичної, наукової, навчально-методичної літератури для визначення базових понять дослідження, окреслення методології дослідження, обґрунтування технології розвитку вокально-хорових навичок учнів молодших класів;

- *емпіричних*: діагностичні (бесіда, спостереження, комплекс творчих завдань) для визначення рівня сформованості вокально-хорових навичок учнів початкових класів на уроках музичного мистецтва.

Теоретичну основу дослідження становлять філософські положення про роль і місце мистецтва у формуванні духовного світу особистості (Аристотель, Платон, Ф. Вольтер, Ш. Баттьє, Г. Гегель, М. Попович); основні закономірності психічного розвитку дитини та положення про вікові особливості музичного

сприймання молодших школярів (Г. Балл, О. Петровський, С. Тарасов, Л. Виготський та ін.); педагогічні концепції формування особистості засобами мистецтва (О. Дем'янчук, Л. Масол, Г. Падалка); питання естетичного виховання й культурологічної освіти молодших школярів (О. Белкіна, Л. Печко, О. Щолокова); дослідження в галузі світової культури та мистецтвознавства, базові положення національної освіти й виховання, концепції реформування мистецької освіти в Україні (О. Дем'янчук, І. Зязюн, Л. Левчук, М. Лещенко, Л. Масол, Н. Миропольська, Н. Ничкало, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що в дослідженні:

- *подано уточнення щодо характеристик* понять «вокальні», «хорові» навички молодших школярів;
- *теоретично обґрунтовано* окремі специфічні особливості вокально-хорової роботи на уроках музичного мистецтва
- *подані методичні рекомендації* щодо методики формування вокально-хорових навичок та послідовності роботи з колективом учнів початкових класів.

Експериментальна база дослідження. Дослідницько-експериментальна робота проводилася на базі ліцею №1 ім. Петра Стрілецького в м. Деражня, Хмельницької обл.

Практичне значення отриманих результатів полягає в доповненні змісту, розробці доцільних форм, методів і засобів формування вокально-хорових навичок молодших школярів на уроках музичного мистецтва. Результати дослідження також можна використовувати під час роботи з дитячим хоровим колективом.

Апробація результатів дослідження здійснювалася у ході експериментальної роботи (формувальний експеримент) у ліцеї №1 ім. Петра Стрілецького в м. Деражня, Хмельницької обл. У експериментальному дослідженні взяли участь 24 учні 4-А класу (ЕК) та 22 учні 4-Б класу (КК).

Матеріали дослідження висвітлювалися та обговорювалися на IV

регіональному мистецтвознавчому пленері «Мистецька парадигма: сучасний погляд» («Особливості організації вокально-хорової роботи з учнями початкової школи», 17 травня 2023 р.). Основні теоретичні положення та результати дослідження висвітлено в 1 одноосібній публікації.

Структура дослідження. Магістерська робота складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Список використаної літератури включає 70 найменувань. Робота викладена на 82 сторінках друкованого тексту, додатки займають 5 сторінок.

У дипломній роботі було досліджено проблему сучасної музично-педагогічної теорії та практики – формування вокально-хорових навичок молодших школярів на уроках музичного мистецтва.

На основі аналізу наукових доробків вчених, навчально-методичної, педагогічної, мистецтвознавчої літератури та проведеного експериментального дослідження ми прийшли до наступних висновків:

1. У дослідження проблеми сприймання та виконання творів музичного мистецтва значний внесок зробили такі корифеї музичної педагогіки, як С. Горбенко, О. Дем'янчук, Л. Масол, Г. Падалка, сучасні відомі методисти Т. Бодрова, О. Рудницька, О. Ростовський, Е. Печерська.

Важливою умовою успішного формування вокально-хорових навичок є зацікавлене, емоційне і водночас свідоме ставлення молодших школярів до співу. Треба викликати у дітей бажання навчитися гарно співати, захоплюватися образним змістом пісні, прагнути до того, щоб учні діставали насолоду від співу.

Під час навчання співу діти мають набути й хорових навичок – навичок строю (інтонаційної узгодженості) і ансамблевих навичок (узгодженості сили звучання, тембру, темпу, метру і ритму).

Необхідною умовою вільного, ненапруженого співу є правильна співацька постава, яка сприяє створенню готовності голосоутворюючих органів до дії. Вимога правильної співацької постави – активізація голосового апарату, підготовка його до правильного розподілу м'язових сил при співі.

Співацька дикція – це ясність, розбірливість, правильність вимови тексту у співі. Вона є наслідком знання і розуміння тексту, відчуття музичного образу і бажання донести його до слухачів, систематичної роботи над формуванням навички словоутворення.

Роботу над звуком і словом треба вести одночасно, спрямовуючи основну увагу на розвиток інтонаційної виразності мови, що сприятиме вдосконаленню не тільки артикуляційного апарату, а й слуху, дихання, голосу і відчуття ритму.

2. Формування вокальної культури учнів закладу загальної середньої освіти є одним із пріоритетних завдань вчителя музичного мистецтва. Не

дивлячись на те, що проблема вокальної культури людини мала місце у дослідженнях багатьох вчених-педагогів (А. Болгарського, Н. Гузій, З. Кальниченко, Л. Коваль, Г. Падалки, О. Рудницької, О. Сохора, Р. Тельчарової, Л. Хлебнікової, Г. Шостак та ін.), але ще не існує єдиної досконалої методичної системи формування вокальної культури особистості.

Вокальна культура є частиною духовної культури особистості, відповідно становлення особистості неможливе без розвитку фундаментальних здібностей – мистецтва бачити, мистецтва відчувати, мистецтва мислити і творити.

Науковці тлумачать культуру як творчу діяльність людей і сукупність матеріальних та духовних цінностей, вироблених людством у процесі історії. Культура є показником духовного життя суспільства.

Освоєння та примноження музичної культури суспільства окремою особистістю відбувається за допомогою двох важливих компонентів: музичної діяльності (сприйняття, виконавство, творчість) та музичної свідомості, у центрі якої має місце музично-естетичний ідеал.

Поняття «вокальна культура» у більшості науковців у сфері вокального мистецтва і вокальної педагогіки пов'язується із професійною діяльністю музиканта-педагога. Вокальна культура особистості визначається сукупністю вокальних знань і вмінь, сформованістю вокально-професійних та особистісних рис, розвиненістю духовного потенціалу, інтелектуальних, емоційних, естетичних, творчих вокальних здібностей, що зумовлюється світоглядними установками, світоглядними орієнтирами, цінностями, життєвими прагненнями, з-поміж яких чільне місце відведено любові до співу.

Фундамент вокальної культури особистості має закладатися ще з дитячих років, адже саме у школі діти вперше пізнають радість колективного виконання на уроках музичного мистецтва за умови, якщо їх вчать співати методично правильно. Вокальна культура учня закладу загальної середньої освіти формується у процесі занять у шкільному хоровому колективі, де школярі не лише опановують правила співу, але й знайомляться із хоровою творчістю видатних композиторів, пізнають кращі зразки хорової музики у виконанні

високопрофесійних колективів.

3. Хоровий спів є одним із видів музичного виконавства. Мета хорового співу – сприяти творчій самореалізації школярів за допомогою хорового виконання.

Вчитель музичного мистецтва у роботі з молодшими школярами має передусім діагностувати вокальні дані школяра, щоб надалі правильно і цілеспрямовано розвивати його дитячий голос, добирати спеціальні вправи для дихання, голосоведення, звукоутворення, інтонування, відтворення динамічних відтінків.

Методи вокально-хорової роботи з учнями початкових класів цілком спираються на відповідні методи професійного навчання співу, які в застосуванні до дітей набувають особливої специфіки. Особливу увагу в процесі такої роботи треба звертати на якість дитячого звуку.

Педагог повинен навчити дітей опановувати технікою дихання. Диханню навчаються поступово, тому на початковому етапі навчання у репертуар потрібно включати пісні з короткими фразами з останньою довгою нотою, або фразами, які розділені паузами. Далі вводяться пісні з більш тривалими фразами.

Таким чином, за допомогою правильного підходу та продуманої системи роботи педагог в змозі залучити дітей до занять співом, організувати дитячий хоровий колектив, навчити їх відчувати красу хорового звучання, використовуючи при цьому різноманітні методи і прийоми, що сприяють вдосконаленню вокально-хорової роботи з дітьми певних вікових груп.

4. Вивчення та педагогічний аналіз проблеми розвитку вокально-хорових навичок у дітей молодшого шкільного віку проводилось на базі ліцею №1 ім Петра Стрілецького м. Деражня Хмельницької обл. У експериментальному дослідженні взяли участь 24 учні 4-А класу (ЕК) та 22 учні 4-Б класу (КК).

Досліджуючи проблему розвитку вокально-хорових навичок учнів молодших класів, ми сконцентрували увагу на вивченні механізмів стимулювання їх музичних інтересів; формуванні необхідних знань, умінь та

навичок, які пов'язані із сприйняттям, відтворенням та творчим виконанням багатоголосих вокально-хорових творів.

Нами були визначено критерії, показники: **творчо-емоційний:** (показники: інтерес та прояв емоційності до вокально-хорової діяльності; позитивно-емоційне ставлення до вокально-хорового мистецтва; **компетентністний:** (показники: точність звукоутворення; чистота інтонування; володіння чіткою дикцією та ясною співацькою артикуляцією); **творчо-діяльнісний:** (показники: здатність до сценічного втілення художнього образу вокально-хорового твору; спроможність до художньої виразності під час виконання; прояв творчої активності у навчальній та концертно-виконавській діяльності).

Відповідно до них було розроблено рівні сформованості вокально-хорових навичок молодших школярів:

Високому рівню сформованості вокально-хорових навичок школярів відповідають вміння чисто відтворювати мелодію, з легкістю підставляти другий голос в ході колективного виконання твору, високе володіння всіма вокально-хоровими навичками, емоційне виконання твору, бажання пізнавати щось нове у процесі занять співу.

Середній рівень сформованості вокально-хорових навичок молодших школярів визначається епізодичним вмінням чисто відтворювати мелодію (в залежності від складності твору), в ході колективного виконання твору відтворювати другий голос у складі декількох виконавців даної партії, проте розгублюватися при самостійному відтворенні мелодії, вибірково володіти вокально-хоровими навичками, проявляти емоційність у виконанні твору, епізодично проявляти інтерес до пізнання.

Низький рівень сформованості вокально-хорових навичок молодших школярів характеризується бажанням займатися хоровим співом, проте слабкою здатністю чисто відтворити мелодію, невмінням працювати у колективі, слабким володінням вокально-хоровими навичками.

5. У процесі формувального етапу експерименту головна увага приділялась збагаченню слухацького і виконавського досвіду школярів, роботі

над розвитком координації слуху та голосу учнів, підвищенням якісного рівня інтонування.

Методика проведення формувального етапу експерименту була спрямована на формування у молодших школярів вокально-хорових навичок засобами: емоційно-естетичного виконання поспівок, виховання у школярів емоційної реакції співпереживання під час співу, розвитку зацікавленості до вокально-хорової діяльності. Основний акцент був сфокусований на музичному образі, який використовується у творчому процесі як засіб активізації музичного слуху, вокального інтонування, художньо-образного мислення тощо.

Відтак, саме уроки музичного мистецтва при правильно організованій методичній роботі сприяють формуванню і вдосконаленню вокально-хорових навичок молодших школярів.

Дослідження не вичерпує всі аспекти окресленої проблематики, подальших наукових розробок потребує питання формування вокально-хорових навичок учнів молодшого шкільного віку у процесі роботи над вокально-хоровим репертуаром як українських композиторів класиків так і сучасних композиторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдієвський А.Т. На хвилях відродження.Музика. 1992. С. 15–23.
2. Агейкіна-Старченко Т.В. Професійна компетентність вчителів мистецьких дисциплін: навчально-методичний посібник Вінниця: «Ніланд – ЛТД», 2010. 160 с.
3. АЕДА – дитяча вокально-хорова школа. URL: <http://04744.info/de-pavchatis-v-umani/3299-АЕДА-дитяча-вокально-хорова-школа>.
4. Анісімова Г.О. Сучасний урок у початковій школі. Навчально-методичний посібник. 2013. С. 11–50.
5. Антонюк В. Постановка голосу: Навчальний посібник для студентів вищих музичних навчальних закладів. Київ: Українська ідея, 2000. 68 с.
6. Антонюк В.Г. Вокальна педагогіка (сольний спів): підручник для вузів Київ: Віпол, 2007. 173 с.
7. Апраксіна О. Про можливості та зміст дослідницької роботи вчителя музики в загальноосвітній школі. Музика в школі. Збірка статей. Випуск 9. Київ: Муз. Україна, 2013. № 89. С. 3–9.
8. Асвінська Л.М. Вокальна професійна підготовка вчителя музики: метод. посіб. для викладачів та студентів вищих педагогічних мистецьких закладів. Вінниця: Нова Книга, 2013. 120 с.
9. Баземчук Л., Вальков Ю. Музика в школі. Проблеми вдосконалення музичної освіти в загальноосвітній школі. Завуч. 2003. № 8. С. 8–9.
10. Бартків О. Готовність педагога до інноваційної професійної діяльності. Проблеми підготовки сучасного вчителя. Київ, 2010. №1. С. 52–58.
11. Барановська І.Г. Стан сформованості художньо-творчої самореалізації підлітків в умовах діяльності ансамблю народної музики. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. Тернопіль, 2006. №5. С. 85–89.
12. Бенч О.Г. Хорова школа П. Муравського. Український світ. Київ, 1993. 115 с.
13. Бенч О.Г. Хороспів українців. Український світ. 1993. № 1. С.13–15.
14. Бенч-Шокало О.Г. Український хоровий спів: актуалізація звичаєвої традиції: навч. посіб. Київ: Ред. журн. «Укр. світ», 2002. 440 с.

15. Білявський Є. Засвоєння сучасної музичної мови в хорі. Київ, 1984. 246 с.
16. Болгарський А.Г. Деякі аспекти формування художньо-творчих вмінь у майбутнього вчителя музики. Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики: зб. наук. праць. Київ: УДПУ, 1997. С. 290–293.
17. Бриліна В.Л., Ставінська Л.М. Вокальна професійна підготовка вчителя музики: метод. посіб. для викладачів та студентів вищих педагогічних мистецьких закладів. Вінниця: Нова Книга, 2013. 120 с.
18. Бутенко Л.В. Духовний розвиток особистості у процесі інтерпретації літературно-художніх творів. Оновлення змісту та форм дошкільної і початкової освіти України: Матеріали всеукр. наук.- практ. конф. МДУ. Миколаїв, 2003. С. 223–226.
19. Буць Н.М. Структура музичної культури. Професійна підготовка вчителя музичного мистецтва: від традицій до інновацій: Збірник наукових праць, Полтава: Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, 2008. С. 43-46.
20. Власова О.І. Педагогічна психологія: Нав. Посібник. Київ: Либідь, 2005. С.323.
21. Водяна В.О. Духовне становлення особистості підлітка як педагогічна умова розвитку його творчої активності (в контексті реалізації культурно-мистецьких програм). Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. Тернопіль, 2007. №10. С. 61–64.
22. Гнидь Б.П. Історія вокального мистецтва: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Нац.муз. акад. імені П.І. Чайковського. Київ: НМАУ, 1997. 318 с.
23. Гловацький С. Методичні рекомендації щодо організації роботи хорових колективів. Завуч. 2009. № 3. С. 5–6.
24. Горбенко С.С. Дитяче хорове виховання в Україні. Навчально-методичний посібник. Київ: ІЗМН, 1999. 253 с.

25. Горбенко С.С. Історичний розвиток музичної освіти дітей шкільного віку гуманістичної спрямованості. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти: Збірник наукових праць, 2004. Вип. 1 (6). Київ: НПУ. 284 с. С. 263–269.
26. Горбенко С.С. Історія гуманізації музичної освіти дітей шкільного віку : навч. посіб. за модульно-рейтинговою системою навчання. – вид. друге, доп. Житомир: В. Б. Котвицький, 2008. 416 с.
27. Гулеско І.І. Робота студента хормейстера над партитурою в класі по спеціальності: метод. вказівка для студ. ін-ту культури. Київ, 2000. 79 с.
28. Гуменюк А. Український народний хор. Київ, 2009. 157с.
29. Гумінська О. Концепція формування діяльної особистості в процесі музичного виховання. Завуч. 2005. № 16. С. 15.
30. Державна національна програма «Освіта». Україна ХХІ століття. Київ. 1994. С. 6.
31. Дмитрієв Г.О. Хорознавство і керування хором. Київ, 1961. 95 с.
32. Доронюк В. Сливоцький М. Основи вокально-педагогічної творчості вчителя музики. Навчальний посібник для викладачів і студентів вищих навчальних закладів і вчителів музики шкіл різного типу. Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2007. 306 с
33. Закон України «Про освіту». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
34. Зигало Є. Фактори успішної організації діяльності шкільного хорового колективу. Мистецька освіта: традиції, сучасність, перспективи: зб. матеріалів ІІ Всеукр. наук.-практ. конф. здобув. вищої освіти та молодих учених / ред. О.І. Шрамко (відп. ред.), В.М. Міщанчук, І.М. Власенко, О.О. Петренко. Кривий Ріг: ФО-П Маринченко С. В., 2021. С. 215–217.
35. Євтушенко Д. Роздуми про голос: нотатки педагога-вокаліста. Київ: Музична Україна, 1979. 92 с
36. Ємельянов В.В. Про фонопедичні методи розвитку голосу і вокально-хорової роботи. Мистецтво в школі. Київ, 1998. С.16–20.

37. Зелінський П., Збожимська Н. Репертуар шкільного хору як фактор музично-естетичного виховання учнів. Проблеми підготовки сучасного вчителя. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2012. № 6 (Ч. 2). С. 209–215.
38. Зоринка. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Зоринка>.
39. Іванов В.Ф. Співацька освіта в Україні у XVIII ст. Київ: Музична Україна, 1997. 289 с.
40. Історія української музики. Від найдавніших часів до середини XIXст. Т.1. Київ: Наукова думка, 2009. 446 с.
41. Камінська М. Історичний аналіз проблеми вокального виховання у Львівській державній хоровій школі та народній хоровій капелі хлопчиків та чоловіків «Дударик». Вісник КНУКІМ. Наукові записки. Серія: Мистецтво. Київ, 2014. №1. С.141–145.
42. Козир А.В. Методичні аспекти підготовки студентів інститутів мистецтв до практичної діяльності в умовах загальноосвітньої школи. Наук. часопис Нац. пед. ун-ту імені М.П.Драгоманова. Сер. № 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи: зб. наук. праць. Київ, 2006. Вип. 2. С.54–61.
43. Лащенко А. Українське хорове мистецтво XX століття // Мистецтвознавство України. 2009. Вип. 10. С. 71–75. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Mysu_2009_10_12.pdf.
44. Львівська державна хорова школа «Дударик». URL: http://www.dudaryk.ua/ua/dudaryk_press_release
45. Маруфенко О.В. Формування вокально–слухових навичок майбутнього вчителя музики: автореф. дисертації на здобуття наук. ступ. канд. пед.наук: спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання музики». Київ. 2006. 20 с.
46. Музичне мистецтво. (5-8 класи). Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Мистецтво та освіта. 2005. № 1. С. 2–7.
47. Національна Доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. Педагогічна газета. 2001. № 7 (липень).

48. Овчаренко Н.А. Професійна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва до вокально-педагогічної діяльності: теорія та методологія: монографія. Кривий Ріг: Вид. Р.А. Козлов, 2014. 400 с.
49. Олексюк О.М. Музична педагогіка: Навчальний посібник. Київ: КНУКіМ, 2006. 188 с.
50. Печенюк М.А. Естетичне виховання засобами вокально-хорового мистецтва. Збірник наукових праць. Серія педагогічна. Вип. 13. Кн. 2. Кам'янець-Подільський, 2007. С. 170–173.
51. Ревенко І.В. Художньо-естетична компетентність учителя як показник його професійної культури. Мистецтво і освіта. Київ, 2007. №. 3. С. 139–146.
52. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: Навч. Посібник. Київ, 2002. 270 с.
53. Світайло С.В. Методика роботи з дитячим хоровим колективом: навчально-методичне видання. Київ: КІМ, 2007. 132 с.
54. Смирнова Т.А. Вища диригентсько-хорова освіта в Україні: минуле і сучасність: монографія. Харків: Константа, 2002. 256 с.
55. Соколова А.В. Проблеми навчання школярів хоровому співу у 20-х роках ХХ століття. С. 86–90. URL: http://конференція.com.ua/files/image/konf_13/doklad_13_3_1_23.pdf.
56. Стахевич О. Основи вокальної педагогіки. Ч. 1: Природно-наукові теорії сольного співу: Курс лекцій: Навчальний посібник для студентів диригентсько-хорових факультетів музичних педагогічних вузів. Суми, 2002. 91 с.
57. Стасюк М.В. Роль музичного виконавства у формуванні музичної культури та світогляду молодших школярів. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: збірник за підсумками звітної конференції викладачів і аспірантів: Кам'янець-Подільський національний університет, редакційно-видавничий відділ. Вип. 8. Т.5. Кам'янець-Подільський, 2009. С. 163–164.

58. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Вибр. твори в 5 т. Київ, 1976. Т. 1. 202 с.
59. Тельчарова Р.А. Уроки музичної культури. Київ, Музична Україна, 1991. 158 с.
60. Ткаченко Л., Савчук Л. Особливості уроку музики як шкільного предмета як уроку мистецтва. Завуч. 2003. № 1 С.10-11.
61. Фільц Б.М. «Дзвіночок». Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=24065.
62. Хлебнікова Л. Методика хорового співу у початковій школі Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2006. 216с.
63. Хор хлопчиків та юнаків мукачівської хорової школи /з нагоди 30-річчя створення колективу. URL: <https://mukachevo-rada.gov.ua/index.php/culture/viddil-kulturi-vikonavchogo-komitetu-mukachivskojimiskoji-radi/item/12130-mukachivskyikhorkhlopchykivtaiunakivprovedeiuvileinikontsertyznahody35richchiazchasuzasnuvanniakhorovoishkoly>
64. Хор «Щедрик». URL: <http://zik.ua/ua/news/2006/12/04/56969>
65. Цалай-Якименко О.С. Київська нотація як релятивна система. Українське музикознавство. 1974. Вип. 9. С. 197–224.
66. Черкасов В.Ф. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх педагогів-музикантів у вищих навчальних закладах мистецького спрямування. Наукові записки / Ред. кол.: В.В.Радул, В.А.Кушнір та ін. – Випуск 139. Серія: Педагогічні науки. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2015. 316 с.
67. Шумська В. Методи і прийоми розвитку пізнавальної активності учнів на уроках музики. Педагогічний пошук. 2006. № 3. С. 66–68.
68. Щербакова К.В. Діагностування творчих здібностей учасників художньо-творчих колективів. Молодь і дозвілля. Київ: Український науково-дослідний інститут проблем молоді, 2005. С. 27.
69. Юцевич Ю. Словник музичних термінів. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2011. 540 с.

70. Юцевич Ю. Теорія і методика розвитку співацького голосу: Навч-метод. посібник для викладачів і студентів мистецьких навчальних закладів, учителів шкіл різного типу. Київ: ІЗМН, 2008. 160 с.